Woorden als superieur speelgoed

Een boek voor literaire snuffelaars

EMMA KWARTIER, de eerste roman van de bekende Nederlandse criticus K.L. Poll , is genoemd naar de hoofdpersoon. In het begin is ze een klein meisje dat graag bij haar grootvader logeert, die haar sprookjes vertelt. Thuis speelt ze graag in de grote tuin van het ouderlijke burgemeestershuis in het Nederlandse Sliedrecht. Ze is als nakomertje in het stijf-deftige gezin nogal eenzaam. Dat compenseert ze door haar fantasie, waarin ze zich uitleeft in haar sprookjestuin, die een Paradijs voor haar is, ook nog na haar lagere schooltijd. Op zestienjarige leeftijd wordt ze hardhandig uit deze fantasiewereld verdreven, als ze getuige is van een coitus van haar ouders in dezelfde tuin.

Na haar gymnasiumtijd gaat ze Nederlands studeren in Utrecht en ontmoet ze Karel van Wierde, een 26-jarige adjunct-referendaris op het departement. Deze blijkt een soort woordgoochelaar, die zijn spitsvondigheden op rijm debiteert aan ieder die maar eerbiedig wil luisteren. Zelf noemt hij dat 'geestig' onanie. Het is zijn manier van verzet tegen de 'ik-lust uit naam van God, Koning en Vaderland'. Emma irriteert dit eigenlijk mateloos omdat ze weet dat het in de grond voortkomt uit een behoefte aan zelfvergroting en zelfingenomenheid. Desondanks boeit hij haar. Als hij voor het eerst met Emma slaapt, slaagt hij erin zijn formuleerwoede in te houden en haar zo geheel voor zich te winnen. Hij vertelt haar een "verzinsel', dat een variant is van het sprookje dat de grootvader vroeger vertelde. Ze vertelt op haar beurt over de tuin, en laat hem ansichten zien van een oude huisvriend, Enno Westerhorn. Dit is het einde van het eerste deel.

Het tweede begint met een familie-reünie bij Emma's ouders, waar Karel een improvisatie opvoert waarin hij een zalvende dominee parodieert. Emma's moeder, overigens een zeer bekrompen mens in gedachten en leven, is terecht woedend: Karel ontheiligt hier immers het Woord zelf.

Dan ontmoet Emma een 47-jarige ingenieur Peter Diemer, die ruzie heeft met zijn vrouw, wil gaan scheiden en met Emma trouwen. Tegenover de woordpralerij van Karel is hij de man met een ernstige theorie. Hij noemt deze de "ook-theorie', omdat ze steeds een derde weg zoekt in haar pogingen tegenstellingen te harmonieren. Net nadat Emma aan Karel verteld heeft dat ze met Peter zal trouwen, vindt ze thuis een brief waarin Peter schrijft dat hij teruggaat naar zijn vrouw, die spijt heeft van haar ontrouw. Emma voelt zich bedrogen door de man in wie ze geloofde. Ook hij blijkt een ik-zuchtige zwendelaar met woorden', die dit met mooie theorieen probeerde te verbergen.

Wat Emma nu nog heeft zijn herinneringen aan haar vader, de burgemeester, die de dupe was van zijn ambtelijke taal en van zijn angst zich te laten gaan, en aan haar moeder die ze vroeger zo verafschuwde wegens haar snobisme, standsbesef en clichétaal, maar met wie ze toch enkele overeenkomsten begint te ontdekken. Ze bekijkt opnieuw de prentbriefkaarten van de oude huisvriend Enno (zie het einde van het eerste deel), een wat wereldvreemde filosoof. Ze voelt zich met hem verwant, hoewel hij reeds een jaar voor Emma's geboorte overleden is. 'Hij bestond in haar. Zij had zijn leefdraad gevonden in wat hij had geschreven.'

Onder de oppervlakte van het verhaal zit een tweede, symbolische laag. Deze roman is, dat blijkt uit de enkele motieven die ik hierboven gaf reeds duidelijk, een roman over de taal zelf, over het woord, over de 'wet van de verbeelding'. De grootvader durft in zijn sprookjes aan het kind Emma de consequentie van de volgehouden verbeelding niet te trekken.

Hij probeert een compromis met de werkelijkheid te sluiten en verliest.

De vader is halfzacht en durft niet uit zijn ambtelijke taal waarin hij zich verschuilt, te voorschijn te komen. Als hij dit tenslotte toch doet onder pseudoniem, verliest hij. Hij is te zwak van hart en een hartaanval maakt een einde aan zijn leven.

Karel zoekt met zijn woordpiasserij alleen zichzelf en is de gevangene van zijn eigen grapjes, en blijft daardoor de eeuwig onvolwassene:" Zo heb je een kwartier Emma, zo heb je drie kwartier niks".

Peter Diemer die een volwassen, sluitende taaltheorie lijkt te hebben, gebruikt de mooie woorden alleen uit eigenbelang, hij is zwendelaar met woorden.

Slechts Enno Westerhorn gebruikt de taal sober en serieus. Hij heeft indertijd zelfmoord gepleegd, maar zijn eenvoudige woorden worden 'levend gelezen' door Emma, waardoor het woord in staat blijkt de onherroepelijke grenzen van tijd en dood te doorbreken.

Aan het eind is Emma volwassen ('Ik ben nu te oud voor mijn tuin') en kent ze de wet van de verbeelding, waaraan ze trouw wil zijn: 'Ik zal trouw zijn aan de verdediging van gisteren en ik zal trouw zijn aan de schepping van morgen....' Woorden zijn een superieur spel van de verbeelding, een spel' dat ernstig genomen moet worden, want zo overwinnen ze de tijd en de werkelijkheid.

EMMA KWARTIER is een roman zo vol verwijzingen, zich herhalende motieven met een zo hechte structuur, dat alleen de 'echte literaire snuffelaars' door middel van een uitgebreide analyse enig recht kunnen doen aan de waarde ervan. Of de roman zullen afwijzen als 'te geconstrueerd, te weinig echt levend', maar dat is een kwestie van smaak.

De structuur is ingewikkeld, het verhaal zelf wordt vier keer na een climax onderbroken door korte sprookjes waarin Emma haar reacties geeft op het gebeuren. De lezer wordt zo welhaast gedwongen aan het verhaal als aan een klassïek drama te denken. Poll durft het aan alle 75 prentbriefkaarten van Emma te beschrijven. Hij neemt rekeningen, gedichten en een notarisakte op. Met al deze vormen van verbeelding gaat Poll de werkelijkheid te lijf, analyseert hij deze en doordringt hij de stof tot er een ijlhelder beeld als van een op de omslag afgebeeld winterlandschap ontstaat.

WIM RUTGERS

Coördinatie:
Walter
Palm